

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT AZ ILLEGALITÁS SZORÍTÁSÁBAN

Amikor 1918. november 24-én Budapesten megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, vezetőinek, de a párt tagjainak is aligha fordult meg a fejében, hogy az új forradalmi párt olyan helyzetbe is kerülhet, amikor nem képviselheti nyíltan állásfoglalását, nem vehet részt szabadon a politikai küzdelemben. A KMP megalakulására, mint ismeretes, a polgári demokrácia időszakában került sor, egy olyan történelmi szituációban, amelyet a legszélesebb politikai mozgásszabadság jellemezett. A kommunisták harcra, nyílt konfrontációra, a nézetek és érdekek éles ütköztetésére készültek, ennek kimenetelétől győzelmüket, a hatalom birtokba vételét, a proletárdiktatúra megteremtését várták. Az a rövid időszak, amelyben a párt vezetőinek letartóztatása után, 1919. február 20-át követően, a kommunisták először kényszerültek soraikat titkon rendezni, átmeneti volt, s a szó érdemi értelmében nem is jelentett teljes illegalitást.

Az illegalitás a maga súlyos feltételeivel sem mint politikai kategória, sem mint életforma lényegében nem volt ismert a magyarországi munkásmozgalomban. A parlamentből ugyan a munkásosztály képviselői a „békebeli” Magyarországon is ki voltak rekesztve, de évente gyűléseket tarthattak politikai eszméik hirdetésére. S bár törvények korlátozták – egyes korszakokban erőteljesebben, máskor kevésbé – a szocialista munkásmozgalomban részt vevők mozgásszabadságát, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek *legálisan* működtek. A szocialista munkásmozgalom résztvevői politikai munkájukat a mindennapok megszokott keretei között végezték. A munkásszervezetekben folytatott tevékenységük önműveléssel, testedzéssel, szórakozással párosult. A szervezkedés titkosságáról, a konspirációról legfeljebb a szabadszervezetekben végzett munka adott némi ízelítőt, ugyanis az 1918 előtti jogszabályok értelmében a szakszervezetek politikával nem foglalkozhattak, így a szabadszervezet irányította a bérmozgalmakat, a sztrájkokat, s kezelte a gazdasági harcok anyagi fedezetét biztosító ellátási alapot. Mindössze e titkos szervezetben folyó munka volt az a tapasztalati anyag, amelyet 1919 nyaráig a magyar szocialista munkásmozgalom az illegalitást illetően megszerzett.

1919. augusztus 1-jével, amikor a tanács hatalom Forradalmi Kormányzótanácsa lemondásra kényszerült, a helyzet gyökeresen megváltozott. A március 21-én létrejött pártegység felbomlott; a szociáldemokrata párt – támaszkodva a szakszervezetekben

tömörült munkásságra – újjászerveződött, s az 1918 előttinél korlátozottabb keretek között, a változó körülményekhez alkalmazkodva megőrizte legalitását.

A volt egyesült párt kommunistái ezzel szemben alapvetően új helyzetbe kerültek. Nem lévén idejük a szervezett visszavonulás előkészítésére, szervezetek híján a munkásmozgalmat sújtó ellenforradalmi terror első számú üldözöttjeiként vették fel a harcot, egymást kutatva és üldözőik elől bujdosva kellett egymásra találniuk, hogy a párt sorait rendezzék. Mindez bátorságot, sőt merészséget, nagy fegyelmet és türelmet igénylő feladat volt.

A kommunista vezetők már a Tanácsköztársaság megbuktatásának pillanatában számoltak azzal, hogy a kommunista pártot csak illegális körülmények között szervezhetik újjá. Első intézkedéseik, *Korvin Ottó* és társainak első kísérletei a párttagok összegyűjtésére, majd Korvin lefogatása jelezte, hogy harcuk súlyos megpróbáltatásoktól lesz terhes.

Az illegális formájának és tartalmának kimunkálása égetően szükségessé vált, de az illegális tevékenység egész rendszerének kialakítása, az illegális munkában jártas hivatásos forradalmárok felkészítése éveket vett igénybe. A munka azonban a Tanácsköztársaság megdöntése után azonnal megkezdődött. „A legális szervezetek támaszpontul szolgálnak ahhoz, hogy az illegális sejtek eszméit terjesszük a tömegek között” – tanítja *Lenin* a bolsevikokat a századfordulót követő években. A magyar kommunisták, akiknek az új típusú párt jellegéről, tevékenységéről az illegális körülményei között mindent újra át kell gondolniuk, sok újat kellett tanulniuk, ösztönösen ezt a lenini útmutatást követték, amikor az ellenforradalom első hónapjaiban a szakszervezeti helyiségekben keresték egymást, ott gyülekeztek. Az ekkor egymással nagyon laza, általában csak személyi ismeretség, barátság révén kapcsolatban álló kommunista csoportoknak nem volt még átgondolt programjuk, kidolgozott taktikájuk. Az egyetlen cél, amiben biztosak voltak, az volt, hogy akár életük kockáztatásával is küzdeniük kell az ellenforradalmi rendszer ellen, az új proletárdiktatúra győzelméért. Fő feladatuknak azt érezték, hogy a szocialista forradalomért vívott harc szükségességének gondolatát ébren tartsák, vagy újra ébresszék a munkástömegekben. Az ellenforradalom első heteiben ennyire jutottak a KMP Magyarországon működő csoportjai.

A párt vezérkara, amely az antanttal kötött 1919. július 24-i megállapodás értelmében osztrák földön gyülekezett, az újjászervezés elméleti és gyakorlati kérdéseinek kidolgozását tartotta feladatának. *Kun Béla Forradalomról-forradalomra* című művében – amely az első hosszabb lélegzetű elemzés a Tanácsköztársaság elbukását követően – nemcsak a proletárdiktatúra megdöntésének okait vizsgálta, hanem arra is választ keresett:

milyen legyen az új helyzetben a kommunista párt, milyen legyen a munkája, hogyan épüljenek ki szervezetei. Csak illegális szervezkedést tartott elképzelhetőnek, olyan illegális kommunista párt létrehozását, amelynek az is a feladatai közé tartozott, „hogy jól megválogassa tagjait”. Egyúttal hangsúlyozta a szervezetek, szakszervezetek és üzemi egységek kiépítésének fontosságát, hogy a kommunisták a munkásság minden életmegnyilvánulásánál jelen legyenek és cselekedjenek. Óvatosság, szervezettség, politikai aktivitás: ennyiben lehet e direktíva lényegét összefoglalni. Ez a koncepció kétségtelenül helyes volt, megvalósítása azonban sok tanulással, a direktíva további pontosításával és a nehéz küzdelmekben szerzett tapasztalatok érvényesítésével járt együtt.

A KMP politikai és szervezeti elveinek kialakítása a kezdetektől bizonyos vitákkal járt együtt. A viták széles körű kibontakoztatását, majd a nézetek egyeztetését az illegalitás és az emigrációs lét ugyancsak megnehezítette. A nézetkülönbségek, mindenekelőtt a húszas évek folyamán, olykor személyeskedéssel párosuló frakciózássá fajultak. S bár a megdöntött forradalmak után, az emigrációban és az illegalitás súlyos körülményei közepette bizonyos frakciós ellentétek (mindenekelőtt a „felelősök” keresése) szinte törvényszerűek, a KMP vezetői a Komintern segítségével újra meg újra felléptek a frakciózások ellen. Személyi átcsoportosításokkal, de mindenekelőtt szívós munkával végül sikerült a frakciós ellentéteket háttérbe szorítani. Ezt az is elősegítette egyrészt, hogy a harmincas években az antifasiszta harc körülményei között a kommunisták minden erejüket az összefogásra, a *népfrontpolitika* érvényesítésére fordították, másrészt, hogy ebben az időszakban *új kommunista generáció* lépett a harcosok sorába.

A húszas évek elején – mint már említettük – a Tanácsköztársaságra, a forradalmi munkásteror leküzdésére való mozgósítás állt a KMP agitációs és propagandamunkájának előterében. A kommunisták röpirataikban a Tanácsköztársaság emlékét idézték, és a rendszer elleni szívós ellenállásra, harcra szólítottak fel. Az emigrációban az első, az ideiglenes pártvezetőség – a forradalmi munkásmozgalom nemzetközi méretekben folyó osztályharcával összhangban – kitartott a proletárdiktatúra stratégiai célja mellett. S ez akkor annyiban helyes volt, hogy egy hatalmon levő proletárdiktatúra után csak ezzel a jelszóval lehetett a kommunista harcosokat összegyűjteni, ami a párt újjászervezésének első és alapvető lépése volt. Később a proletárdiktatúra mint közvetlen stratégiai cél háttérbe szorult, majd ismét előtérbe került. Az útkeresés évei következtek. Azoknak, akik vállalták az illegális kommunista pártban a munkát, a szervezkedést, az illegális

„aprómunka” gyakorlatában kellett megtanulniuk: miként lehet a nagy jelentőségű végcél a mindennapok követelményeiért való harc révén megismertetni és elfogadtatni. A pártszervező munka egyúttal megkövetelte a politikai munka taktikai kérdéseinek tisztázását is.

A Tanácsköztársaság megdöntése után a pártépítés első periódusa az ifjúkommunisták – akik szinte gyerekemberek voltak –, a munkások és az értelmiségiek bátor helytállásával kapcsolódott össze. A lebukás veszélyével dacolva ők szórták a röpiratokat, ők teremtették meg a kapcsolatokat az emigrációban élő vezetők és a hazai csoportok között, az ő munkájuk nyomán vált 1922 elejére több vidéki szervezetet is számláló országos párttá az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja. Tették pedig mindezt akkor, amikor a korabeli emigráns sajtó, a *Bécsi Magyar Újság* tanúsága szerint a fehérterror gyilkos merényleteihez a kommunistaelenes bírósági eljárások társultak. „Az ügyészség 2016 vádiratot adott be, amelynek alapján ... 727 embert ítélték el ... 36 kommunistát végeztek ki.” Azaz: a mozgalom résztvevői már az illegális szervezkedés legkorábbi időszakában is tudták, hogy a föld alá kényszerített párt szervezése nehéz szolgálat, amelyben a politikai elvek népszerűsítése és a pártépítési útmutatások teljesítése a munkának csupán az egyik oldala. Az illegális pártmunka – mint az a gyakorlatban kiderült – nemcsak politikai harc volt a kommunisták számára, hanem egyszersmind élet- és magatartásforma.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, ha még nem volt dolga a rendőrséggel, saját nevén, megszokott környezetében élt, volt munkahelye. Szabadidejét viszont nagyrészt a pártmunka töltötte ki. Kávéházban, tejjívóban üldögélő vendégként, tereken ténfergő sétálóként vagy kirakatokat nézegető gyalogosként várta a megbeszélésre elvtársát, akit gyakran nem is ismert. Jelszavakat, jelmondatokat tartott észben, hogy azokkal igazolja magát. Ezek a találkozók, összejövetelek általában rövid ideig tartottak, s így nem voltak, nem lehettek alkalmasak hosszabb eszmecserékre, beszélgetésekre. Az utasítások gyorsan hangzottak el, és a tennivalókról általában nem volt helye a vitának. Hosszabb megbeszélésekre, jól előkészített találkozókra csak ritkán és akkor is igen gondosan kiválasztott színhely esetében kerülhetett sor. Ilyen jellegű összejövetelekre csak a párt szempontjából tökéletesen megbízható, egyúttal a rendőrség és bármely hatóság vagy személy szemében „feddhetetlen állampolgár” bocsáthatta rendelkezésre otthonát. S bár az ilyen ember maga is nagy kockázatot vállalt, szinte az egész ellenforradalmi korszakban újra és újra akadtak olyan „szimpatizánsok”, akiket a haladás ügyéért érzett felelősség a kommunistákkal való együttműködésre ösztönzött.

Még nehezebb volt annak az illegális pártmunkásnak a helyzete, aki az emigrációból érkezett haza vagy már összeütközésbe került a rendőrséggel – akinek tehát priusza volt, a neve pedig szerepelt a rendőrségi iratokban, és így fényképét több kerületi rendőrséghez vagy csendőrséghez is megküldték. Az ilyen kommunista sohasem tudhatta, hogy hirtelen milyen körülmények közé kerül. És nemcsak a rendőrség vagy a csendőrség jelentett számára veszélyt, hanem bajt hozhatott rá egy jó baráttal való váratlan, akár futó találkozás is. Az ilyen pártmunkás ugyanis álnéven élt, családjának tagjai, hozzátartozói, barátai, jó ismerősei nem is sejtették, hogy merre jár, hol tartózkodik. Egy-egy véletlen találkozás azonban akaratlanul is ráirányíthatta a figyelmet. Elég volt egy baráti megjegyzés: találkoztam ezzel és ezzel, és már megindulhatott az illegalitásban dolgozó kommunisták szempontjából életveszélyes szóbeszéd.

Azoknak, akik hamis néven éltek, el kellett „felejteniük” múltjukat, korábbi kapcsolataikat, tudniuk kellett viszont mindent arról a személyről, akit „alakítottak”. Egy alkalmatlan mondat vagy mozdulat, egy felelevenített, de a helyzetnek nem megfelelő emlék felidézése elegendő lehetett ahhoz, hogy gyanút keltsen. Elmerülni a mindennapi élet szürkeségében – ez volt a feladat. Ezt azonban nehezítette az, hogy az illegális pártmunkásnak sokszor nem volt, nem lehetett munkaviszonya, „dolgot” a pártmegbízások alkották. Feladatait akkor teljesítette jól, ha el tudta hitetni környezetével, hogy egyszerű munkásember vagy tisztviselő stb., aki reggel munkába siet, este fáradtan tér haza. S ha napközben gyanúsán sokat tartózkodna otthon, akkor nehéz sorsú munkanélküli vagy éppen beteg, aki alig várja, hogy munkát találjon vagy visszanyerje egészségét. És ez még csak a mindennapi életvitel követelte erőfeszítés volt. Hogyan is fogalmaz *Lenin a Mi a teendőben?* „A tömegmozgalom szolgálatára olyan emberek kellenek, akik speciálisan és teljes egészében a szociáldemokrata tevékenységnek szentelik életüket... az ilyen embereknek türelemmel és kitartással hivatásos forradalmárokká kell nevelniük magukat.”

A hivatásos forradalmárság lényege tehát, amint azt a fenti idézet is bizonyítja, a „tömegmozgalom szolgálata” volt. Ennek módszereit az ellenforradalmi Magyarországon kitapasztalni, kimunkálni ugyancsak nehéz volt, hiszen a kommunisták elől a nyilvános fellépés, a szabad szervezkedés minden lehetőségét elzárta „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló” 1921. III. törvény, amely az „osztályvizsgálással” szemben a legszigorúbb büntető szankciókat helyezte kilátásba. Márpedig a kommunista eszmék terjesztése kétségtelenül osztályvizgató volt a javából.

A szervezkedés, amint már utaltunk rá, azonnal megkezdődött – a három-öttagú csoportok keresték egymást és a pártvezetőkkel való kapcsolatfelvétel lehetőségeit. A KMP

ideiglenes szervezeti szabályzata, amely 1920. július 15-én a *Proletár* című lapban jelent meg, lényegében ezt a szervezési elvet szentesítette. A KMP első, majd második kongresszusán elfogadott szervezeti szabályzat pontosította a párttagokkal szembeni követelményeket, és a párt szervezeti elveit és felépítésének módozatát. „A KMP szervezeti felépítésének alapja a demokratikus centralizmus” – szögezi le az I. kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat. Ez a szervezeti elv, legyen az legális vagy illegális, valamennyi kommunista pártra érvényes, szinte alaptörvényszerű követelmény volt. Érvényesítését azonban a körülmények, elsősorban az illegalitás ténye nagymértékben befolyásolta. Ezt a felismerést fejezte ki a már idézett szervezeti szabályzatnak az a pontja, amely megfogalmazta: „amennyiben valamely körülmény (például illegalitás) az alsóbb szervek választását megakadályozza, a felettes szervnek joga van a pártszerveket kinevezni és minden szervnek jogában áll önmagát új tagokkal kiegészíteni.” Azaz, az illegalításban a centralizmus elve nagyobb hangsúlyt kapott, a demokratizmus a kisebb kollektívákban sajátos módon „kiegészítésként” érvényesült, s ez összhangban volt a bolsevikoknak az illegalításban szerzett tapasztalataival. Lenin 1905-ben a bolsevik párt munkájáról szólva a következőkre hívta fel a figyelmet: „a legszigorúbb konspiráció, a tagok legszigorúbb megválogatása, a hivatásos forradalmárok kiképzése, csakis ez lehet mozgalmunk tevékeny résztvevőinek egyetlen komoly szervezeti elve. Ha már megvannak ezek a tulajdonságok, akkor több is biztosítva van, mint a demokratizmus: biztosítva van a forradalmárok teljes elvtársi bizalma egymás iránt. Erre a többre pedig feltétlenül szükségünk van... mert szó sem lehet arról, hogy ezt a többit általános demokratikus ellenőrzéssel helyettesítsük.” Vagyis a felelősség – ilyen helyzetben szükségképpen – néha nagyon szűk testületre, esetenként csupán egy-két emberre hárult.

A pártba való belépésre – mai fogalmaink szerint – soha sem kerülhetett sor. A több próbatételt kiállt jelöltet bevonták az illegális párt alapszervének munkájába. A „bevonás” felelőssége valóban nagy volt, mivel a rendőrség már a kezdetekben élt azzal a lehetőséggel, hogy az illegalitásból eredő esetleges tájékozatlanságot, az információszerzés nehézségeit arra használja fel, hogy spicliket, besúgókat építsen be a mozgalmába. A KMP-nek a két világháború közötti története nemcsak a hősök, mártírok, az áldozatra mindenkor kész forradalmárok nevét örökítette meg, hanem azoknak a besúgóknak a névsorát is, akik sajnálatos módon – de a körülményektől elválaszthatatlanul – beépültek a pártszervezetekbe, és amikor elegendő ismeretük és anyaguk volt, a rendőrség kezére adták az illegális szervezetek egész sorát.

A nehezen kiépült illegális apparátus „lebukása” ily módon ismételt az újrakezdés nagy feladata elé állította a kommunistákat. Az ellenforradalom közel két és fél évtizede

alatt az illegalitásból fakadó nehézségek következményeként a KMP szervezeti ereje mindig elmaradt tényleges politikai befolyása mögött, bár ez utóbbit sem volt könnyű reálisan értékelni. Nem véletlen tehát, hogy a mozgalomban részt vevők körében – a konspiráció szabályainak tüzetesebb megismerése után – felvetődött a gondolat: van-e és ha van, mi a különbség az illegális és az összeesküvő szervezetek között. A KMP elméleti folyóiratában, az *Új Márciusban* az ilyen jellegű kérdésekre 1926-ban a következő választ olvashatjuk: „A kommunista párt nem egy összeesküvő szervezet, hanem a proletariátus élcsapatának a szervezete. Az összeesküvő szervezet azt hiszi, hogy maga végezhet el mindent a tömegek helyett, a kommunistáknak tudniuk kell, hogy az élcsapatnak a tömegekre kell támaszkodnia és csak a tömegek élén és azokkal együtt végezheti el hivatását.” Az illegális KMP tagjai ennek tudatában és ennek érdekében tettek erőfeszítéseket a pártszervezetek megalakítására és fennmaradása érdekében.

A húszas évek elejétől kialakult szervezeti formák a következők voltak. A párt legkisebb egysége, alapszervezete a *sejt* volt. Ez 3–5 tagból állott, és az egy-egy üzemben vagy egy-egy meghatározott területen dolgozó kommunistákat fogta össze. A sejtekben dolgozó kommunisták tagjai voltak a szakszervezeteknek, nemegyszer a szociáldemokrata pártnak és más legálisan működő munkásszervezetnek. A legális szervezetekben dolgozó kommunista csoportokat *frakciónak* hívták. Az alapszervezeteket kerületi vagy területi felsőbb pártszerv fogta össze. A konspiráció szabályainak értelmében felsőbb szervvel csak a sejt vagy a frakció vezetője tarthatott kapcsolatot; a sejtek egymással közvetlenül nem érintkezhetek. A kerületi bizottságokat a budapesti pártbizottság vezette.

Országosan a párt munkáját a *Titkárság* irányította. (Titkárságnak nevezték a Központi Bizottságnak azt a részét, amely a pártirányítást Magyarországról végezte.) A Központi Bizottság másik része külföldön élt. A *Külföldi Bizottság* tartotta a kapcsolatot a Kominternnel és a testvérpártokkal, szervezte a hazai pártmunka politikai, ideológiai és anyagi támogatását. A titkárság és a Külföldi Bizottság tagjai rendszeres időközökben váltották egymást. A húszas években kialakult gyakorlat a harmincas években, illetve a második világháború alatt a megváltozott körülményeknek, a politikai feladatoknak és lehetőségeknek megfelelően módosult. Így például a pártalapszervezeteknek 1936-ban történt feloszlása után az újjászervezés a szociáldemokrata párt, a szakszervezetek, az OIB és a *Gondolat* című folyóirat körül kialakított pártcsoportokban ment végbe. E pártcsoportokat bizottságok fogták össze, és kapcsolták a vezető testületekhez. Dél-

Szlovákia és Észak-Erdély visszacsatolásával új illegális pártcsoportokkal egészül ki a KMP. Új helyzetet teremtett Magyarország hadba lépése is. Ekkor megnehezült az emigrációban lévő vezetőkkel való kapcsolat fenntartása, s így megnövekedett a hazai Központi Bizottság felelőssége és hatásköre.

Még a szervezésnél is nehezebb feladatnak bizonyult a tömegkapcsolatok kiépítése. Az illegalitás eleve szűkre szabta a párt közéleti, társadalmi tevékenységének terét. Az újjászervezés első időszakától kezdve nyilvánvaló volt, hogy a legális munkásmozgalmon kívül alig van lehetőség a kommunista eszmék népszerűsítésére. De az is nyilvánvaló volt, hogy egy-egy szociáldemokrata párti, szakszervezeti, kulturális vagy sportszervezeti összejövetelen, munkásszemináriumokon vagy más rendezvényeken ugyancsak kockázatos nyíltan kommunista agitációt, propagandát folytatni. A szóbeli propagandában is csak közvetve, áttételesen lehetett a forradalmi célokról beszélni. A tőkés gazdaságpolitika bírálata, a munkásság napi érdekeinek következetes képviselete – ezek voltak azok a kérdések, amelyekben a kommunistáknak lehetséges és célszerű volt nyíltan állást foglalniuk.

Hogyan tudtak tehát a kommunisták híveket szerezni elgondolásaiknak? Hogyan közölték véleményüket politikai kérdésekről, miként folyt a tömegeket felvilágosító politikai munka? E tekintetben jórészt az írásbeli propagandához folyamodtak. Valószínű, hogy eleinte csak a KMP néhány vezetője ismerte tetelesen a sajtó szerepéről szóló lenini definíciót. (Kollektív szervező, agitátor és propagandista.) De sokan éppen a hazai mozgalomban tapasztalhatták – még 1918 előtt –, hogy egy-egy betiltott szervezet helyébe lépő szaklap szerkesztőségének milyen kitűnő lehetőségei voltak a mozgalom összetartására, az emberek mozgósítására.

E kettős tapasztalat birtokában a KMP az illegalitás egész ideje alatt arra törekedett, hogy *illegális, féllegális* vagy *legális sajtótermékekben*, továbbá *röplapokon* ismertesse eszméit, nézeteit, politikai elgondolásait. E különböző sajtótermékek előállítására, megírására, szerkesztésére és terjesztésére volt *az illegális pártmunka egyik legfontosabb része*. A röplapok egy részének szövegét az emigrációban készítették, másik részét itthon fogalmazták, a sokszorosítást az esetek többségében Magyarországon végezték. Voltak olyan röpiratok is, amelyek teljes egészében külföldön készültek; s az országba való becsempészésük igencsak a veszélyes pártmunkák közé tartozott.

A röpiratokat mindenekelőtt az üzemekben terjesztették. A műszakra érkező munkások ott találták őket a munkapadjukon. Ám kikerültek az utcára is, szétszórták őket a villamosról, postázták különböző fontos személyeknek – azaz mindent elkövettek, hogy a párt szava eljusson az emberekhez. „Az utóbbi időben mind gyakrabban előfordul, hogy

mind a fővárosban, mind vidéken ismeretlen egyének izgató röpíveket terjesztenek... Hogy az ily módon űzött agitáció egyre merészebbé és kiterjedtebbé válik, annak okát abban látom, hogy egyrészt az ipari és földművelő munkásság körében még mindig számosan vannak olyanok, akik ezt az agitációt tetteleg vagy passzíve elősegítik...” – állapítja meg 1920 augusztusában nem kis elégedetlenséggel egy belügyminiszteri körrendelet. Huszonnégy évvel később, 1944 augusztusában a csendőrség nyomozó osztálya parancsnokságának összefoglalója hasonló értetlenséggel szögezi le: „újabban Béke és Szabadság címmel eddig már rendszeresen megjelent és terjesztett kommunista újságon kívül Magyar Front címmel egy másik, újságlap nagyságú és terjedelmű, újságszerű röpiratot adtak ki és terjesztettek az előzőhöz hasonló módon. Ebben a röpiratban részletesen tárgyalják a háborús és politikai eseményeket, és azokkal kapcsolatban féktelenül izgatnak ... a magyar kormány és rendszere ellen.”

Mindkét jelentés, bár más-más korszakból származik, azt példázza, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja *valóságos* politikai tényező volt, amelynek léte, jelenléte ismételten rémületbe ejtette az uralkodó osztályokat, akkor is, amikor tevékenysége szűk körre terjedt ki és akkor is, amikor érlelődött annak a lehetősége, hogy erőteljesebb politikai tényezővé fejlődik.

A Horthy-rendszer egész időszakában megjelentek lapok, folyóiratok is. A pártnak volt politikai, elméleti, heti vagy havi folyóirata, és volt hetenként vagy rövidebb időközökben megjelenő újságja is. Az elméleti kérdésekkel foglalkozó folyóiratokat általában az emigrációban készítették. Szerkesztőségüket a KMP vezetői alkották, írógárdájuk a kommunista mozgalom elméletileg képzett, nagy politikai tapasztalatú, jó tollú vezetői köréből került ki. Hogy csak néhány kimagasló személyiséget említsünk: *Alpári Gyula, Kun Béla, Lukács György, Révai József, Varga Jenő* írt e folyóiratokban.

E lapok olvasói nemcsak a magyarországi politikai helyzet elemzésével, a magyar kommunista mozgalom előtt álló feladatok elvi megalapozásának fontos kérdéseivel találkoztak a lapok hasábjain, hanem nyomon kísérhették a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom harcait, gondjait, eredményeit és kudarcait, a Szovjetunióban végbemenő építőmunka egyes állomásainak alakulását és problémáit. Tetszetős borítóval, több ívnyi terjedelemben, a korabeli színvonalnak megfelelő nyomdatechnikával készültek Bécsben, Prágában, Moszkvában és más városokban. Ausztriában és Szovjetunióban árusítani is lehetett őket. Illegálissá tulajdonképpen akkor váltak, amikor magyarországi terjesztésük megkezdődött. Általában más sajtótermékekbe csomagolva, meghatározott címekre, úgynevezett sajtóelosztóhoz kerültek, hogy azután nagy óvatossággal, kellő körültekintéssel megindulhasson terjesztésük.

Az első ilyen hetilap a Bécsben, 1920 nyarán megjelenő *Proletár* volt. Ezt követte az ugyancsak Bécsben szerkesztett és ott előállított *Új Március*, amely közel nyolc éven át (1925–1933) rendszeresen megjelent és érkezett Magyarországra, bizonyítva a kommunista emigráció nagy felkészültségét és felelősségtudatát a hazai kommunista mozgalom támogatásában. A *Proletárban*, az *Új Márciusban* megjelent írásokat átvette a környező országok magyarul megjelenő kommunista sajtója is, de írtak magyar kommunisták a *Kassai Munkásba* és a *Bukaresti Munkásba* is. És ezzel nemcsak az adott ország forradalmi harcait támogatták, hanem informálták a nemzetközi eseményekről és tennivalókról a hazai munkásmozgalmat is.

Ilyenformán a magyar kommunisták jelentős politikai és ideológiai támogatást nyújtottak a húszas években szervezkedő közép-kelet-európai kommunista mozgalmaknak, s egyúttal segítséget is kaptak tőlük, hiszen a hasábjaikon olvasható írások a magyarországi kommunista mozgalom problémáival foglalkoztak. A harmincas években Prágában jelent meg a *Dolgozók Lapja*, amely már az egységfront- és népfrentpolitikát népszerűsítette. A Moszkvában megjelenő és ezért Magyarországra csak esetlegesen eljutó *Új Hang* című folyóiratban pedig már a jövő, a független, szabad demokratikus Magyarország képe rajzolódott ki.

A Magyarországon illegálisan készített és terjesztett újságok, a *Kommün*, a *Kommunista*, az *Ifjú Proletár*, a *Szabad Nép*, a *Béke és Szabadság* elsősorban napi politikai kérdésekkel foglalkoztak, a cikkeket általában a hazai munkásmozgalom résztvevői közvetlen tapasztalataik alapján írták. Átvettek azonban az újságok rövidebb írásokat az elméleti folyóiratokból, valamint a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom sajtószemléjéből, az *Inrekorr*ból is. A párt legféltettebb felszerelése a nyomda volt. Nemcsak beszerezni volt nehéz egyes „kellékeit”, hanem igen körültekintő munkát kívánt a nyomdai helyiség bérlése is; rendszerint olcsó albérleti szobák jöttek számításba. Amikor végre megvolt a helyiség, gondosan kellett megszervezni a nyomdai felszerelés átszállítását, majd ügyelni kellett arra, hogy a sajtótermék előállítása alkalmával a sokszorosítógép ne csináljon túl nagy lármát, hogy rajtaütés vagy egyszerűen váratlan látogatás esetén gyorsan el lehessen rejteni, hogy a kész anyagnak legyen rejtekhelye, és hogy az elszállítás minél hamarabb megtörténjék.

Sallai Imre, *Nemes Dezső*, *Pataki Hédi*, *Rákosi Éva* – akik valamennyien egy-egy korszakban a nyomdatermékek előállításán dolgoztak – szinte egybehangzóan említi, hogy mindig a legkínosabban vigyáztak a konspirációs szabályok betartására, s hogy mérhetetlen boldogságot éreztek, valahányszor az illegális újság címlapja alá nyomtatták: készült az illegális KMP vagy KIMSZ sokszorosító apparátusában, Budapesten.

E lapok technikai kivitele természetesen nem volt tökéletes. Mai ismereteink birtokában, mai szemmel persze lehet bírálni egyes cikkek színvonalát vagy politikai állásfoglalásaik, érvelésük gyengeségeit is. Mindez azonban nem von le korabeli értékükből, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy milyen fontos, máshol nem ismertett híreket tartalmaztak az ellenforradalmi rendszer politikai megnyilvánulásairól, brutális munkásellenes, de más rétegekkel szemben is alkalmazott módszereiről. A harmincas évek elején az itt felsorolt újságok mellett szép számban jelentek meg féllégálisnak mondható szakszervezeti lapok is, amelyek a szakmai szervezetekben folyó ellenzéki, kommunista tevékenység híreit adták közre. A rendőrségi nyomozati jelentések tanúsítják, hogy e lapokat viszonylag széles körben olvasták.

Az ellenforradalmi korszak huszonöt esztendeje alatt a KMP-nek mindössze három alkalommal sikerült legálisan folyóiratot megjelentetnie. A húszas évek végén a 100%-ot, a harmincas évek elején a *Társadalmi Szemlét*, majd a harmincas évek közepén a *Gondolatot*. Mindhárom folyóirat a kor leghaladóbb társadalmi eszméinek hirdetését a kor leghaladóbb tudományos, művészeti és kulturális eredményeinek ismertetésével kötötte össze. Hírt adott például a weimari Németország pezsgő kulturális életéről éppúgy, mint a Szovjetunióban folyó kulturális forradalom eseményeiről. Az egyetemes emberi haladás gondolatait a társadalmi felemelkedés elválaszthatatlan részévé avatta, túlmutatott a változások szűken értelmezett politikai elképzelésein; s a nemzetközi tapasztalatokat a hazai társadalmi feszültségek feltárásában is hasznosította.

Az elméleti és propagandamunka segítségével a KMP-nak szüntelenül folytatni kellett a politikai küzdelmet. A szervezés, az agitáció és a propaganda egy célt szolgált: harcot az ellenforradalmi rendszerrel szemben és felkészülést a rendszer megdöntésére. A húszas évek közepén a Kommunisták Magyarországi Pártjának első kongresszusa – amelyet Bécsben tartottak – jelezte, hogy a kommunisták túljutottak az újjászervezés szakaszán, jártasságra tettek szert az illegális pártépítő és politikai munkában, megismerték az uralkodó rezsim jellegzetes tulajdonságait. A kongresszuson elfogadott tézisek, amelyeket a résztvevők élénk vita után fogadtak el, hangsúlyozták a rendszer diktatórikus jellegét, megvilágították a magyarországi uralkodó osztályok sajátos osztályszövetségét, felmérték a különböző osztályok és csoportok helyzetét, elemezték a magyar társadalomban levő ellentéteket, latolgatták a politikai küzdelemben lehetséges szövetségesek körét, s állást foglalva a földosztásért vívott harc fontossága mellett, lehetőséget teremtettek a munkás-

paraszt szövetség kialakításához. S bár a kongresszus a helyes és a részletekbe menő elemzés ellenére kitartott a proletárdiktatúra stratégiai célkitűzése mellett, a KMP a taktikáját a magyarországi társadalmi, gazdasági és politikai helyzetet messzemenően figyelembe véve alakította ki.

Ezt tükrözte a kongresszuson elfogadott határozat is, amelyből kiderült, hogy a kommunista párt fontosnak véli a polgári demokratikus követelések népszerűsítését is. „Az a felfogás, amely azt tartja, hogy a kommunisták nem küzdhetnek általános választójogért, a köztársaságért, a földreformért, az adóknak a vagyonos osztályokra való háritásáért, mert ezek a polgári demokrácia követelményei – ez a felfogás éppoly élettelen, sematikus felfogása a forradalomnak, mint az a nézet, hogy először a polgári demokráciát kell kivívni, a népköztársaságot kell kiharcolni és csak azután, ezeknek talaján lehet megkezdeni a harcot a proletárforradalomért, a proletárság diktatúrájáért, a tanácsköztársaságért. A polgári demokrácia követeléséért való harcot az imperializmus szakaszában általában, a forradalom után Magyarországon különösen nem vezethetik a kispolgári demokrácia pártjai, hanem csak olyan párt vezetése alatt küzdhet értük a munkásosztály és a társadalom többi dolgozó rétege, amelynek célkitűzése túlmegy a polgári demokrácián.” Mint látható, a kommunista mozgalom ismerte a polgári demokrácia jelentőségét általában is és magyarországi viszonylatban is. Az első kongresszuson elfogadott tételek helyességét a húszas évek magyarországi gyakorlata is igazolta.

A pártmunka módszereit illetően a húszas évek közepén előtérbe került a legális lehetőségek és a törvényesen működő szervezetek jobb kihasználásának, sőt új legális formák megteremtésének feladata. 1923-ban ugyanis a szociáldemokrata munkásmozgalomban kibontakozott egy ellenzéki áramlat, amely szembeszegült a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének politikájával. Az MSZDP politikai aktivitása ellenére kevés eredményt tudott felmutatni a munkáskérdésekben, s a szakszervezetek gazdasági harca sem hozott eredményeket. Az ellenzékiiséget fokozta, hogy nyilvánosságra került a szociáldemokrata párt és a kormány közti megegyezés, az úgynevezett Bethlen–Peyer-paktum szövege. Az osztályharcos munkások jelentős tábora megengedhetetlennek tartotta a kormánynak tett engedményeket. Ebben a helyzetben a kommunisták elérkezettnek látták az időt arra, hogy azokból a szociáldemokratákból, akiket osztályharcos magatartásuk, a pártvezetőséget illető kritikájuk miatt a szociáldemokrata pártvezetőség eltávolított a szakszervezetekből és a pártszervezetekből, olyan legális forradalmi munkáspártot szervezzenek, amelyben a kommunisták is részt vesznek.

1925. április 14-én alakult meg a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, amely – amint azt akcióprogramjában megfogalmazta – feladatának azt tekintette, hogy „a falu és város dolgozóinak harcos egységét megteremtse, minden osztálybékét hirdető koalíciós politikát elvessen és megvalósítsa a proletár osztályharc egységét a reakció elleni élethalálharcban”. Az akcióprogramból vett idézet azt példázza, hogy az MSZMP, összhangban a kommunista felfogással, a proletariátust tartotta a társadalmi haladás legkövetkezetesebb harcosának, de a társadalmi haladás végcélját csak a demokrácia megteremtésével vélte megközelíthetőnek. Az MSZMP a KMP „minimális programját”, vagyis a demokratikus köztársaság megteremtését tűzte zászlajára, harcolt a teljes egyesülési és gyülekezési szabadságért, az általános, titkos választójogért, az amnesztiáért a politikai elítéltek számára, sikraszállt a békebeli reálbérének megfelelő létminimumért, a munkanélküli segélyért. Az 1926 tavaszán megjelent *Új földreformot* című agrárprogramja az első olyan dokumentum, amelyet magyar munkáspárt Magyarországon kidolgozott, és nyilvánosan terjesztett. Megfogalmazta a demokratikus földosztás módját és tartalmát, a parasztság földigényeit és napi követeléseit. Szervezeti szempontból – hasonlóan a szociáldemokrata párthoz – az MSZMP is beépült a szakszervezetekbe. Ezek egységét a KMP kongresszusának irányelvei alapján következetesen védelmezte.

Az MSZMP néhány üzemben és mintegy 90 vidéki helységben jött létre. A párt tagjainak száma 1926-ban körülbelül 11 000-re becsülhető. Az MSZMP azt bizonyította, hogy Magyarországon igen nagy számban voltak olyan munkások, akik a társadalmi haladás következetes hívei voltak, de objektív vagy szubjektív okok miatt nem tudtak, vagy nem mertek csatlakozni az illegális KMP-hez. Az MSZMP révén viszont az illegális KMP őket is bevonta a politikai munkába, s az új legális forradalmi munkáspárt közreműködésével elképzelhetőnek tartotta a szociáldemokrata párt tagjaival való együttes fellépést a fennálló rendszer ellen. Az MSZMP, amely a húszas években a KMP „fedőpártjának” funkcióját is betöltötte, azt bizonyította, hogy átgondolt politikával a KMP át tudja törni az illegalitás korlátait, és politikáját meg tudja értetni, illetve el tudja fogadtatni a széles proletár- és paraszti tömegekkel, sőt hatósugara kiterjed az értelmiségiek és egyes kispolgárok körére is.

Az MSZMP tevékenysége a KMP politikai és szervező munkájának nagy sikere volt, tanulságai és tapasztalatai hosszú ideig élénken éltek a mozgalomban. Nem véletlen, hogy a húszas évek végén és a harmincas évek elején ismételten kísérletek történtek egy, az MSZMP-hez hasonló szervezet megteremtésére.

Az MSZMP 1926-ban élte fénykorát. Az 1926-os parlamenti választások után a megerősödött államhatalom letartóztatásokkal, a párt kiadványainak elkobzásával, a

szervezetek állandó zaklatásával lehetetlenné tette a párt működését. A kommunistáknak a húszas évek végén új szervezeti formákat, új lehetőségeket kellett teremteniük politikai küzdelmükhöz.

Az MSZMP megszűnése után a szakszervezetek helyett, amelyek már az MSZMP megalakulása előtt is fontos helyet foglaltak el az illegális párt életében, a legális sport- és kultúrszervezetek lettek a kommunisták gyülekezőhelyeivé.

A szektás elzárkózás és a szektás politika nem törvényszerűen jelentkezik egyszerre az illegális mozgalomban, de mindig kimutatható bizonyos összefüggés a két jelenség között.

A húszas évek végén, amikor a gazdasági világválság nemzetközi méretekben rázta meg a kapitalizmust, új remény csillant fel a kommunisták körében, egy új forradalmi fellendülés reménye. Kétségtelen, hogy szinte minden országban balratolódás ment végbe a szocialista munkásmozgalomban, ez azonban világméretekben nem volt elegendő ahhoz, hogy megteremtse azt a baloldali fordulatot, amelyre a kommunisták számítottak. A viszonylagos forradalmi fellendülésben felerősödtek, sőt egy időre tért hódítottak a szektás tendenciák. E hatás alól a magyarországi kommunista mozgalom sem vonhatta ki magát. Az irreális remények irreális szervezeti elveket és irreális politikai fordulatot sugalltak. A Kommunisták Magyarországi Pártja kis híján feladta megszerzett szakszervezeti pozícióit azért, hogy csatlakozzék a nemzetközi méretekben is szorgalmazott, önálló „vörös szakszervezetek” életre hívását célzó mozgalomhoz. Az „osztály osztály ellen” hirdetett politikájával szűkítette lehetséges szövetségeseinek körét, s a proletárdiktatúra céljának túlzott előtérbe helyezésével széles dolgozó tömegek támogatásától fosztotta meg magát.

Az 1929 és 1933 közötti időszakot az illegális kommunista mozgalom legszektásabb esztendőiként tartjuk számon. Ám az is vitathatatlan, hogy ezekben az években erősödik vidéken a kommunista szervezkedés. A magyar kommunisták is résztvevői, sőt szervezői annak a tömegdemonstrációnak, amelyben tízezrek tüntetnek 1930. szeptember 1-jén Budapest utcáin, munkát, kenyeret követelve. A szektás politika mégis a lehetőségek elmulasztását vonta maga után. Mind a nemzetközi, mind a hazai kommunista mozgalom csak súlyos áldozatok árán megszerzett nemzetközi tapasztalatok birtokában készült fel az új korszakban az új politikai feladatok megoldására.

A fasiszmus győzelme Németországban Európa-szerte lehetővé tette a fasiszta tendenciák fokozódását. 1932 végén Gömbös Gyula kormányfővé történő kinevezésével felerősödtek a

rendszer fasiszta vonásai. Az egymást követő kormányok számos új törvényt hoztak, amelyek mindegyike szűkítette valamely társadalmi réteg politikai jogait. A törvények egy része egyértelműen a munkásmozgalom ellen irányult. A kormányzat a KMP végleges megsemmisítésére törekedett, de támadta a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot és a szakszervezeteket is, azaz a munkásmozgalom egésze védekezésbe szorult. Ebben a helyzetben elengedhetetlenül fontos volt, hogy a két munkáspárt tisztázza egymáshoz való viszonyát, felszámolja azokat az ellentéteket, amelyek a Tanácsköztársaság megdöntését követően több mint egy évtizeden át megakadályozták, hogy a rendszer ellen közösen lépjenek fel. A szociáldemokrata párt reformista vezetői körében megmutatkozó kommunistaellenességet épp úgy fel kellett számolni, mint a szociálfasizmus helytelen koncepcióját, amely 1927-ben már meghonosodott a kommunisták körében, hogy ezután 1928 végétől a legális munkáspárt megítélésének egyetlen mércéjeként szerepeljen.

A Kommunisták Magyarországi Pártja 1933-ban a „Be a szakszervezetekbe!” jelszó kiadásával feladta a szakszervezetek egységét korábban átmenetileg elvető politikáját. Szorgalmazta a szakszervezetek védelmére a kommunisták és szociáldemokraták együttműködését. A továbbiakban erőfeszítéseket tett arra, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban kidolgozott egységfront-, majd népfrontpolitikát a magyarországi viszonyokra adaptálja, hogy összefogjon minden erőt, elsősorban persze a munkásság erőit. A két munkáspárt helyzeti különbsége, mindenekelőtt a legalitás és az illegalitás, továbbá a korábbi évek rossz beidegződései azonban mindkét félnél nehezítették az eredményes együttműködés gyors kibontakozását. „Világos, hogy az egységfront-politika bolsevik alkalmazása igen nagy rugalmasságot és határozottságot követel. Mi egy kicsit belemerevedtünk a tegnapi szituációba és hajlamosak vagyunk a mai nap problémáit a tegnapi eszközeivel megoldani. Ez pedig a politikában nem megy” – állapítja meg önkritikusan a KMP KB-ja.

„A tegnapi eszközeivel” való leszámolás a Komintern VII. kongresszusa után a magyar pártban is felgyorsult. Az 1936. januári elvtársi levél, majd a KB júniusi felhívása már tükrözi a KMP stratégiai célkitűzésében végbement változást. A KMP a népfrontpolitika vállalásával egy olyan új típusú demokratikus forradalomra való felkészülésre vett irányt, amely eredményeit tekintve túlmutat a polgári demokrácia keretein és – mint arról már 1925-ben is szó volt – magában hordja egy szocialista forradalomba való átmenet feltételeit is.

A KMP a népfront kereteiben a demokratikus köztársaság kivívásához, a nagybirtok felszámolásához, a német és olasz fasizmus magyarországi térhódításának megakadályozásához, az ország függetlenségének védelméhez, a szomszédos országokkal

és a Szovjetunióval való barátság kialakításához akarta megnyerni lehetséges szövetségeseit, politikai partnereit. A harmincas évek második felében, egészen Magyarország hadba lépéséig (1941. június 27.) ezt a politikát szorgalmazták a kommunisták, ennek érdekében fejtettek ki erőfeszítéseket. Tették pedig mindezt változatlanul illegalitásba szorítva, a szakszervezetekben végzett munkával éppúgy, mint egy új legális szervezet (Márciusi Front) életre hívásával, újra és újra áttörve az illegalitás kereteit. És mindezt a tömeges letartóztatások, a pártszervezetek feloszlataása közepette, a párt szervezeti reorganizációjának munkájával összekapcsolva kellett megtenniük.

Amikor Magyarország 1941 nyarán hadba lépett a hitleri Németország oldalán, a KMP politikai stratégiájának középpontjába a *Független, szabad, demokratikus Magyarországért* való küzdelmet állította. Ennek a küzdelemnek jegyében teltek el a háború évei. Ezt a politikát fejezte ki a KMP 1943 áprilisában közzétett programja. „Széles körű összefogásra van szükség: még ma kell szembenézni a ma feladataival – hirdette –. A háborúban kell harcolnunk a békéért. A béke, kenyér, föld, szabadság előfeltétele és egyben biztosítéka is az ország függetlenségének. A belső és külső szabadság elválaszthatatlan egymástól.”

A munkásság mozgósítása, a politikai szövetségre való törekvés az MSZDP-vel és más haladó ellenzéki pártokkal, csoportokkal, minden Hitler-ellenes erővel és irányzattal, a fasizmus s a háború elleni küzdelemre – ez volt az antifasiszta, háborúellenes harc lényege. E harc közepette nagy számban kerültek rendőrkezdre, a Gestapo karmaiba az antifasiszta harcosok, sokan haltak mártírhalált. 1942 őszén 200 kommunisztát sújtottak súlyos ítéletekkel. Ekkor ítélték el és végezték ki Schönherz Zoltánt. Az elkövetkező években a letartóztatások és ítéletek száma csak emelkedett. Ezek – munkások, parasztok, értelmiségiek – kerültek internáló táborokba, vagy büntetőszázadokban a frontra. Az áldozatok között igen magas volt a kommunisták aránya. Az ország megszállása után a kommunisták vezetésével, az illegalitás sokéves tapasztalatának birtokában más, illegalitásba kényszerített pártokkal, szociáldemokratákkal és polgárokkal együttműködve alakult ki az a nemzeti ellenállás, amelyre a háború befejezése után, az ország felszabadításával az új népi hatalom, a szabad, független és demokratikus Magyarország épült.

In: Társadalmi Szemle, 1986/6. 42–52.